

УДК 338.

А. А. Обозна,

здобувач, Миколаївська філія Європейського університету

ІНСТИТУТ КООПЕРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ АГРОПРОДОВОЛЬЧОЇ СФЕРИ

Обґрунтовано основні напрями розвитку інституту кооперації в агропродовольчій сфері України. Проаналізовано зарубіжний досвід кооперативного руху. Визначено основні напрями державної політики у розвитку кооперації в аграрному секторі. Обґрунтовано основні форми сільськогосподарської кооперації відповідно до міжнародних принципів кооперації.

The basic directions of development of institute of co-operation in the agrofood sphere of Ukraine. Foreign experience of co-operative motion is analysed. Basic directions of public policy are certain in development of co-operation in an agrarian sector. The basic forms of agricultural co-operation are reasonable in accordance with international principles of co-operation.

Ключові слова: інститут, агропродовольча сфера, кооперація, державна політика.

Key words: institute, agrofood sphere, co-operation, public policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток інституціонального напрямку у вітчизняній економічній науці пострадянського періоду став об'єктивною реакцією на системні збої господарського механізму, дисфункції ринкових інститутів, парадигмальний та ідеологічний кризи суспільства.

Глобалізаційні процеси, що почали набирати силу з 80-х рр., ще більше поглибили зазначені вище негативні процеси, поширюючи їх на країни пострадянського простору. Проникнення не-сільськогосподарського капіталу і наднаціональних фірм у сільське господарство супроводжувалося і супроводжується нині формуванням агропромислових структур вертикальної інтеграції, зорієнтованих не на місцеві і національні, а на світові ринки. Глобалізація ринків підштовхує агробізнесові компанії до вузької спеціалізації виробництва найбільш прибуткових видів сільськогосподарської продукції, що призводить до порушення сівозмін, ґрунтової перевтоми, накопичення шкідників і хвороб, максимізації використання хімічних засобів виробництва [1, с. 11]. Подолати ці проблеми дозволить поширення та активізація кооперативного руху в національній агропродовольчій сфері як основи організаційної структури фермерського господарювання, зорієнтованої на сталий розвиток галузі.

ОГЛЯД (АНАЛІЗ) ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ґрунтовні дослідження різноманітних аспектів розвитку кооперації в аграрній сфері досліджувались в працях вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Буздолова, А. Гелба, В. Зіновчука, М. Маліка,

Л. Молдаван, О. Могильного, Я. Свейнара, Н. Степаненко, О. Соловйової, Т. Швець, М. Янга та ін. Однак у цілому інституціональні аспекти розвитку аграрної кооперації в сучасних соціально-економічних умовах об'єктивно потребує продовження досліджень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Завданням нашого дослідження стало обґрунтування основних напрямів розвитку інституту кооперації в агропродовольчій сфері України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кооперативний рух і на практиці, і в теорії перебуває в процесі свого безупинного становлення, видозміни і розвитку. Аграрні перетворення, у межах яких здійснюється розгортання кооперативного руху, цим самим рухом начебто відкривають ще один бік сутності, доповнюються, збагачуються ним як у теоретичному, так і в практичному плані.

Характерною ознакою світового розвитку кооперації є те, що в окремо взятій країні він відбувся відповідно до певної історичної ситуації, і водночас поступ кооперації характеризувався сталістю кооперативних принципів, майже однакових для всіх країн. Кооперативні принципи — це система абстрактних ідей, сформованих у результаті практичного досвіду, які відображають особливі цілі і унікальність кооперативної організації та є керівними настановами для тих, хто має бажання створити кооператив [2, с. 154].

У світовій практиці широкого розвитку набуло кооперування у сферах, що надають послуги

сільськогосподарському виробнику і організації таких процесів, як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види обслуговування виробництва через створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується від 40 до 90 відсотків продукції аграрного сектору економіки. Так, у західних країнах кооперативи забезпечують до 50% обсягів виробництва продукції харчової промисловості, комбікормів. Через кооперативи надходить значна частина паливно-мастильних матеріалів (у США — 44%, у Фінляндії — 40%). Через кооперативи реалізується товарна продукція аграрного сектору: у країнах ЄС понад 60%, у скандинавських країнах — 80%, Японії та Китаї — 90% [3, с. 25].

У сучасних умовах розвитку агропродовольчої сфери процес кооперації та інтеграції переходить від спроб встановлення окремих зв'язків між підприємствами (галузями) до їх системних відносин. Тому для адаптації сільськогосподарського виробництва до ринкових умов особливого значення набуває розробка обґрунтованих концептуальних підходів до визначення найбільш доцільних форм власності та господарювання на основі їх кооперації та інтеграції.

У теорії та практиці виділяють три основні напрями кооперації в сільськогосподарському виробництві:

— перший напрям пов'язаний із кооперацією на рівні первинних виробничих ланок, яка розвивається на базі крупних сільськогосподарських підприємств (акціонерних товариств) шляхом об'єднання земельних і майнових паїв членів трудових колективів підприємств у колективно-пайові форми власності;

— другий напрям — це кооперація колективних господарств із виробництва певного виду тваринницької продукції (яловичини, свинини), тобто міжгосподарська кооперація;

— третій напрям, що є найбільш класичним та набув поширення в країнах з розвиненою ринковою економікою, кооперація приватних товаровиробників (фермерів, власників домашніх господарств тощо) [4].

Сільськогосподарська кооперація як особлива форма соціально-економічної діяльності є важливою інституцією, яка притаманна всім економічним системам. На сьогоднішній день для більшості європейських держав у сільському господарстві кооперативні форми діяльності є характерною рисою. Згідно з офіційними оцінками в світі є приблизно 1 млн кооперативних організаційних структур з їх понад 120 видами та різновидами. Щодо нашої країни, то слід зазначити, що відсутність дієвого механізму розвитку кооперації в більшості випадків полягає в тому, що влада, створюючи програми розвитку села, орієнтується тільки на сприяння і стимулювання великих зем-

левласників, незважаючи на особисті селянські господарства. Використовуючи різноманітні інституціональні важелі, земельні латифундисти збагатилися за рахунок орендованих земель за мізерну орендну плату, внаслідок чого перестало розвиватися тваринництво та інші напрями сільського господарства.

Об'єднавши особисті селянські господарства в обслуговуючий кооператив, селяни мають можливість отримати всі переваги системи управління, що орієнтована на підвищення ефективності процесу розширеного відтворення і містити таку систему стимулів, яка б сприяла забезпеченню рівнодоступності необхідних відтворювальних ресурсів, збалансованості економічних інтересів на всіх рівнях управління.

Потреби сільськогосподарських товаровиробників у нових кооперативних структурах знаходять державну підтримку в провідних країнах світу. Наприклад, законодавством Франції легалізовано кілька нових форм організаційних об'єднань, які підведені під статус сільськогосподарського кооперативу, а саме:

— сільськогосподарські товариства колективного інтересу (SICA) — некомерційні (неприбуткові) товариства загальної юрисдикції, які ідентифікуються як кооперативи після проходження процедури отримання згоди від органів державного управління (через SICA-Atlantic 58 тис. фермерів реалізує 1/5 товарного зерна Франції);

— союзи сільськогосподарських кооперативів — некомерційні юридичні особи, є формою об'єднання, головним чином, сільськогосподарських кооперативів. Фізичні особи (фермери) не можуть бути членами такого союзу (Союз UCAL, створений 3843 фермерами — членами п'яти кооперативів, забезпечує щорічну реалізацію виробленої ними продукції на суму 43—45 млн євро);

— кооперативні групи — неюридичні структури, але вони мають значну економічну вагу і відіграють таку ж важливу роль у зміцненні кооперативної системи, як союзи [1, с. 14].

У той же час у Сполучених Штатах Америки членами Групи Terrena є 35 тис. фермерських господарств. У кооперативах та їх філіях зайнято 12,6 тис. найманих працівників в еквіваленті повної зайнятості. Кооперативні фонди оцінюються у більш ніж 400 млн євро (торговий оборот — у 3 млрд євро). Процес концентрації в кооперативному секторі США так само, як ЄС та інших країн, підтримується антимонопольним законодавством, яке не розглядає фермерські об'єднання як загрозу конкуренції. У результаті формуються великомасштабні кооперативні структури, які мають десятки молочних заводів й інших структур і контролюють ринок молочної продукції на території кількох штатів. До таких формувань належать відомі кооперативи Land O'Lakes, Inc., Dairy Farms of America, California Dairies. Вісім найбільших таких структур переробляє і реалізує понад 60% загального обсягу молока, що продається через кооперативи [5].

Нині в Україні активно розвивається інституційне середовище концептуального й методичного забезпечення державних стратегій розвитку, програм. Для провадження ефективної державної політики щодо забезпечення розвитку сільськогосподарських кооперативів необхідна насамперед якісна інформація про їх діяльність. Нині забезпечення державних установ інформацією про діяльність сільськогосподарських кооперативів здійснюється через дані фінансової та статистичної звітності. Однак інформації, що міститься в даних видах звітності, явно недостатньо, щоб здійснювати аналіз розвитку кооперації на рівні регіонів та країни в цілому і приймати виважені рішення щодо державної підтримки їх розвитку.

Державне регулювання розвитку сільськогосподарської кооперації має бути передусім сконцентровано на питаннях її фінансово-кредитної підтримки, інформаційного, консультативного і методичного забезпечення діяльності кооперативів, підготовки кадрів. Зокрема, державна фінансово-кредитна підтримка має включати, з одного боку, заходи щодо стимулювання розвитку малих форм господарювання, що сприятиме розширенню соціальної бази кооперації, з іншого — власне самих кооперативів. При цьому, проблема полягає як у необхідності виділення необхідних ресурсів, так і в удосконаленні механізму їх розподілу, що має включати заходи щодо розвитку на селі мережі кредитних кооперативів та інших мікрофінансових організацій (регіональних фондів підтримки малого підприємництва, фондів підтримки сільського розвитку та ін.). Крім того, робота саме на засадах кооперації забезпечує трансформацію принципів функціонування підприємств від виробничої їх орієнтації до маркетингової [6, с. 40].

Негативною стороною процесу становлення сільськогосподарської кооперації також є поява "псевдокооперативів", функціонування яких не відповідає кооперативним принципам, вони створюються тільки з метою придбання пільгового кредиту, створення кооперативів в інтересах одного великого господарства, яке є ініціатором, закуповує і реалізує сільгосппродукцію у своїх інтересах і фактично є власником кооперативу. Не сприяє розвитку кооперації також психологічна неготовність селян до кооперування та недостатній рівень знань сільського населення щодо переваг кооперації, впевненість багатьох аграрних товаровиробників у можливості самостійного успішного виходу на ринки продовольства і матеріально-технічних ресурсів; слабкий рівень державної підтримки малих форм господарювання в агропродовольчій сфері і сільськогосподарських кооперативів.

Політика держави у розвитку кооперації в аграрному секторі повинна бути спрямована на підвищення ефективності аграрних і земельних перетворень, формування реальних власників,

єдиного підходу стимулювання підприємницької діяльності і різних форм кооперації, захист господарюючих суб'єктів від недобросовісної конкуренції. Таким чином, кооперативна система агропродовольчої сфери — невід'ємний елемент ринкової системи господарювання, без якого не може ефективно розвиватися агропродовольчий комплекс. Кооперативна система при створенні відповідних економічних умов може стати основою розв'язання економічних і соціальних проблем, формуючи одночасно нову структуру економіки і конкурентного середовища.

ВИСНОВКИ

Таким чином, світова теорія і практика кооперативного руху виробила модель своєрідної підприємницької кооперативної діяльності або кооперативного підприємництва. Таким чином, організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації характеризуються трьохрівневою структурою, що загалом відповідає міжнародним принципам кооперації. На первинному рівні основною організаційно-правовою формою сільськогосподарської кооперації є сільськогосподарські кооперативи різних типів та видів. На вторинному і третинному рівнях організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації представлені кооперативними об'єднаннями, створеними за галузевими, територіальними чи іншими критеріями. Це є ознакою розвитку кооперативного руху і підпорядкування його інтересам учасників кооперації.

Література:

1. Молдаван Л. В. Місце і роль кооперативів у сталому розвитку аграрного сектора економіки / Л.В. Молдаван // Кооперативний маркетинг в агробізнесі: проблеми і перспективи розвитку в Україні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої Міжнародному року кооперативів (м. Житомир, 5—7 квітня 2012 р.). — Житомир: Вид-во ЖНАЕУ, 2012. — С. 10—17.
  2. Соціально-економічні засади розвитку сільських територій (економіка, підприємництво і менеджмент): монографія / [Малік М.Й., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. М.Й. Маліка. — К.: ННЦ ІАЕ, 2012. — 642 с.
  3. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація: словник-довідник / за ред. Р.Я. Корінця, М.П. Грищенка, М.Й. Маліка. — Львів: НВФ, 2010. — 160 с.
  4. Скопенко Н. С. Сучасні тенденції кооперації та інтеграції в АПК / Н.С. Скопенко // Режим доступу: nbuv.gov.ua.../2010_25/skopenko.pdf
  5. Marketing Operation Of Dairy Cooperatives, 2002 / RBS Research Report 201, United States Department of Agriculture. — Washington, 2004.
  6. Самаріна І. Рух об'єднання виробників / І. Самаріна // Агробізнес сьогодні. — 2012. — № 1—2. — С. 40—41.
- Стаття надійшла до редакції 26.11.2012 р.